

לא תגורו

לא תכירו פנים במשפט פקטון פגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא: (דברים א יז).¹

ואשיבה שפטיך כפראשנה ויעצידך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה: ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה: (ישעיהו פרק א פסוקים כו-כז).²

ספר החינוך מנין המצוות בפרשת דברים

אלה הדברים יש בה שתי מצוות לא תעשה:

מצוה תיד - שלא למנות דיין אדם שאינו חכם בדיני תורה אף על פי שהוא חכם בחכמות אחרות. שנמנע בית דין הגדול או ראש גלות שלא יעמיד דיין לשפוט את העם שלא למד חכמת התורה וביאור משפטיה הישירים והצדיקים. ואפילו היו בו כמה מדות נכבדות, אחר שאינו יודע ובקי בחכמת התורה אין ראוי למנותו דיין, ועל זה נאמר [דברים א יז], לא תכירו פנים במשפט.³

מצוה תטו - שלא יירא הדיין בדין מאדם רע. שנמנע הדיין מלירא מאיש מלדין דין אמת, ואפילו הוא איש מזיק עז פנים עבה המוח, אלא יחתוך את הדין ולא ישים לבו כלל למה שיקרה עליו מההיזק בשביל דינו, ועל זה נאמר [דברים א, י"ז], לא תגורו מפני איש.⁴

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק כ

וכנגד עשרת הדברות הזהיר הקב"ה את ישראל על המשפטים, עשרה לאוין: לא תכירו פנים (דברים א יז), לא תגורו (שם), לא תעשו עול (ויקרא יט טו), לא תטה משפט (דברים טז יט), לא תכיר פנים (שם), לא תקח שחד (שם), לא תשא פני דל (ויקרא יט טו), לא תהדר פני גדול (שם), לא תטה משפט אביון (שמות כג ו), ודל לא תהדר בריבו (שם שם ג), לכך נסמכה פרשת משפטים לדברות.⁵

מסכת סנהדרין דף ו עמוד ב

ר' יהודה בן לקיש אמר:⁶ שנים שבאו לדין, אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהן ואין אתה יודע להיכן דין נוטה - אתה רשאי לומר להם: אין אני נזקק לכם. שמה נתחייב חזק ונמצא חזק

¹ שני איסורים יש לנו בפסוק זה: לא תכירו פנים במשפט, לא תגורו מפני איש. ראה דברינו [לא תכירו פנים במשפט](#) בפרשה זו בשנה האחרת והפעם אנו מבקשים לדון "בחצי השני", היינו בציווי לא תגורו.

² אלה הפסוקים החותמים את הפטרת השבת, פרשת חזון. התיקון הגדול לחטא שגרם לחורבן ולגלות הוא בכינון מערכת משפט יעילה וצודקת, כולל "לפנים משורת הדין" כשצריך. מכאן אתה למד, שאי קיומה של מערכת כזו הוא מהסיבות שהביאו לחורבן. ראה מסכת בבא מציעא דף ל ע"ב: "אשר יעשון - זו לפנים משורת הדין. דאמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה". הדין בציווי "לא תגורו" בשבת דברים-חזון, הוא איפוא נושא ראוי מצד הפרשה, ההפטר והענייני דיומא.

³ אבל ידיעת התורה בלבד גם אינה מספיקה וצריך הדיין שיהיה גם בקי בחוכמה כללית והוויית העולם. ראה סנהדרין יז ע"א: "אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה, ובעלי חכמה, ובעלי מראה, ובעלי זקנה, ובעלי כשפים, ויודעים בשבעים לשון, שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן". ראה דברינו [אנשים חכמים ונבונים וידועים](#) בפרשה זו.

⁴ שתי מצוות בלבד יש בפרשת דברים, שתיהן מצוות לא תעשה הקשורות בעשיית דין ומשפט: לא תכירו ולא תגורו. שתיהן נלמדות מהפסוק שאנו דורשים: "לא תכירו פנים במשפט פקטון פגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא". דבריו של בעל ספר החינוך, נשענים על דברי הרמב"ם שמצדם מסכמים דרשות שנראה בהמשך. כאן, כפתיח, די לנו במניית המצוות עצמן. ונציין רק זאת, שיש דיון במוני המצוות לגבי ציוויים נוספים שיש בתורה, כגון: "אל תצר את מואב" שבפרשתנו שאינם בגדרי תר"ג מצוות, אלא ציוויים לשעתם. ראה שורש ג בספר המצוות לרמב"ם בוויכוחו עם בעל הלכות גדולות.

⁵ וכן הוא במדרש משנת רבי אליעזר פרשה טז עמוד 315, בסדר אחר: "גדול הוא המשפט, שיש בו עשרה לאוין כנגד עשר הדברות. ואלו הן. לא תטה משפט אביון, לא תכיר פנים, לא תשא פני דל, ולא תהדר פני גדול, לא תטה משפט, ודל לא תהדר, לא תעשו עול במשפט, לא תטה משפט גר יתום, לא תכירו פנים, לא תגורו מפני איש. מלמד, שהמשפט שקול כנגד עשר הדברות". שני הלאוים שבפרשתנו הם חלק ממארג רחב של מצוות לא תעשה הקשורות לדין ומשפט. ראה בפתח הלכות סנהדרין לרמב"ם שהוא מונה שם שלושים מצוות: עשר מצוות עשה ועשרים מצוות לא תעשה הקשורות בדין. המקורות העיקריים בתורה הם פרשת משפטים, שמות פרק כג: "לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטות אחרי רבים להטות" ... "לא תטה משפט אביון בריבו" ... "ושחך לא תקח" (שם, אגב, באופן בולט בעיקר מצוות לא תעשה), פרשת קדושים, ויקרא פרק יט: "לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך". ובספר דברים, בפרשתנו (בה משחזר משה את [פרשת מינוי הדיינים](#) בלי להזכיר את יתרו), ובפרשת שופטים: "שפטים ושטרות תתן לך בכל שעריך ... ושפטו את העם משפט צדק: לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד ... צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך".

⁶ בנוסח הגמרא שלפנינו (ללא תיקוני מסורת ה"ס ושאר מדקדקים) כתוב: "ריש לקיש אמר". אבל בתוספתא, סנהדרין פרק א הלכות ז-ח, שאותה הגמרא כאן מצטטת, ובירושלמי כתוב: "ר' יהודה בן לקיש אמר". זה האחרון הוא תנא (דור חמישי) וזה הראשון הוא

רודפו.⁷ משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה - אי אתה יכול לומר להן איני נזקק לכם, שנאמר: "לא תגורו מפני איש".⁸

רבי יהושע בן קרחה אומר: מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לפני וחובה לעשיר, מניין שלא ישתוק - שנאמר לא תגורו מפני איש,⁹ רבי חנין אומר: לא תכניס דבריך מפני איש.¹⁰

מסכת סנהדרין דף ז עמוד א

מאי משמע דהאי לא תגורו לישנא דכנושי הוא?¹¹ אמר רב נחמן, אמר קרא: "ויין לא תשתה ולא תאגור" (דברים כח לט). רב אחא בר יעקב אמר מהכא: "תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה" (משלי ו ל). רב אחא בריה דרב איקא אמר מהכא: "אוגר בקיץ בן משכיל" (משלי י ה).¹²

ספרי דברים פסקא יז

"לא תגורו מפני איש", שמא תאמר, מתירא אני מפלוגי שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי? תלמוד לומר: "לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא". וכן יהושפט אומר: "וואמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' ". (דברי הימים ב יט ו).¹³

רמב"ן בראשית פרק לד פסוק יג

ובירושלמי אמרו בדינין של נח, הטה דינו נהרג, לקח שחד נהרג. בדיני ישראל, כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו, וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו. אבל בדיניהם

אמורא ארץ-ישראל (דור שני-שלישי). עכ"פ, ברור שהגמרא כאן מביאה את דברי התוספתא, אבל בהבדלים קלים, אך מעניינים, שנעמוד עליהם.

⁷ ראה רש"י שמסביר: "רודף את הדיין להפך את הדין". הדיין חושש מבעל הדין החזק. אבל בתוספתא הנוסח הוא: "שמא יתחייב הרך ונמצא החזק רודפו", היינו שהחשש הוא שהחזק ירדוף את החלש שאמנם הפסיד במשפט, אך יאיים עליו ויוציא ממנו אפילו יותר ממה שחויב בבית המשפט. כך פירשו בה"ג, הר"ן והמאירי. כך מצאתי בשטיינזלץ, ולדברי רש"י, מה מועיל בזה שהוא מסתלק מלדון? האם אין זה כבר "לא תגורו"? אפשר שהכוונה שיסתלק וייתן לבית דין גדול וחזק ממנו לדון. (כך אולי ניתן להבין מדברי הרמב"ם הלכות סנהדרין פרק כ הלכה ח). ובאמת, גם לשיטה השנייה יש לעיין בדין זה שהדיין יכול להסתלק מהדין.

⁸ ראה בגמרא שם איך הנושא קשור גם לעניין עשיית פשרה: "שנים שבאו לפניך לדין, עד שלא תשמע דבריהן, או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה - אתה רשאי לומר להן: צאו ובצעו (עשו פשרה)". ראה משנת רבי אליעזר פרשה טז עמוד 314 שכורך את שני הדינים יחד ולומר את שניהם מהפסוק שלנו: "מניין כשתשמע דברי בעלי דינין, ואת יודע להיכן הדין נוטה, אין אתה רשאי לומר, איני נזקק לכם? שנאמר: לא תגורו מפני איש. מניין שכשתשמע דברי בעלי דינין, ואת יודע להיכן הדין נוטה, אין אתה רשאי לבצוע ביניהן? שנאמר: כי המשפט לאלהים הוא". ראה גם רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כב שמזכיר את שני הדינים בהקשר אחד. יש קשר ברור בין עשיית פשרה והסתלקות דין מלדון. כל עוד לא נפתח הדין הפורמאלי, פועל הדין כמגשר ומפשר ואין עליו חובת "לא תגורו". משנפתח הדין, חלה עליו חובת "לא תגורו", אפילו עד כדי סיכון עצמו ורכושו כפי שנראה, ואין הוא יכול עוד לעשות פשרה או להסתלק מהדין. להוציא מקרה מיוחד בו הדין נקלע למבוי סתום. ראה ספרי דברים פסקא יז: "עד שלא נתגלה הדין אתה רשאי לשתוק משנתגלה הדין אי אתה רשאי לשתוק, שמעת את הדין ואי אתה יודע לזכות את הזכיי ורחמיב את החייב אתה רשאי לשתוק". לעניין דין אחרון זה שהדיין יכול להסתלק (או לשתוק) גם במהלך הדין אם אין הוא יכול להכריע ולרדת לאמת, ראה שוב רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כד הלכה ג שגם דין מיוחד זה לומדים מהפסוק שלנו: "כי המשפט לא-לוהים הוא". ולא ברור מה קורה במקרה כזה. כנראה שילכו בעלי הדין לבית דין אחר או שבאמת אין מוצא.

⁹ יש איסור חמור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו (ברכות לא ע"ב, עירובין סג ע"א), אבל כאן, התלמיד מחויב להשמיע את דעתו ולא לפחד, לא מן העשיר (שים לב שהדוגמא בגמרא היא זכות לפני וחובה לעשיר) וגם לא מאימת רבו. כיצד ניתן לגשר בין שתי דעות אלה? נראה שכאן התלמיד "משתלב" בבית דין של רבו ומוזמן לחוות את דעתו. ועדיין צריך עיון.

¹⁰ ראה שוב הנוסח בתוספתא שלא מדבר על "תלמיד" אלא על "יושב לפני הדיין" ושם גם אין "ר' חנין", אלא הכל דברי ר' יהושע בן קרחה ברצף אחד: "אמר ר' יהושע בן קרחה: מנין שאם היה יושב לפני הדיין ויודע זכות לפני וחובה לעשיר אי אתה רשאי לשתוק ת"ל: לא תגורו מפני איש אל תכניס דבריך מפני איש". שוב נראה שנוסח התוספתא שבידינו יותר מדויק ונוסח הגמרא השתבש. וראה גם בירושלמי סנהדרין פרק א הלכה א שהנוסח שם יותר קרוב לתוספתא, אם כי גם שם יש שינויים קלים. נאמנות זו של הירושלמי למקור התוספתא, יתר על הבלבול, אין אנו יודעים מה משמעותה ונשאיר זאת למלומדים ומעמיקי החקר.

¹¹ הגמרא חוזרת כאן לדברי ר' חנין (ר' יהושע בן קרחה), במקור הקודם שלא תגורו פירושו לא תכניס דבריך מפני איש, ושואלת: מאיפה לנו שלגור פירושו להכניס?

¹² לגור פירושו לפחד ומי שמפחד כאילו מתכנס בתוך עצמו. חושב על עצמו ושוכח שהוא דיין. וראה מדרש אגדה (בובר) דברים פרק א: "לא תכנסו דברים מפני פחד איש". וכאן יש כבר שיבוש קל בין השורש כ"ה לשורש כ"ס.

¹³ אין לו לדיין לירא מבעלי דין אלימים ותקיפים, כולל כאלה שעשויים לפגוע בו, בבני משפחתו וברכושו. מדוע? "כי המשפט לאלהים הוא". מה הכוונה? שהקב"ה יתבע את דינו? שהמלך יגן עליו? או שכיון שהכניס ראשו בקולר, אין לו ברירה אחרת? תלוי מי הוא "אלהים" בפסוק. אולי זה גם פשר האזכור כאן של יהושפט שממנה שופטים. מי שפוגע בדין כאילו פוגע במלך והמלך יתבע את דינו. כך במלך בשר ודם וק"ו במלך מלכי המלכים הקב"ה. הדיין, אם דן דין אמת, נעשה שותף לקב"ה. ראה דברינו [מלך במשפט](#) [יעמיד ארץ](#) בפרשת משפטים. ראה גם מדרש תהלים (בובר) מזמור פב הדורש את אותו עניין של יהושפט על הציווי לא תכירו: "מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט - זהו שאמר הכתוב: לא תכירו פנים במשפט (דברים א יז). וכן יהושפט: ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט". לא תכירו ולא תגורו חוברים יחדיו בפרשת מינוי השופטים של יהושפט.

אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו. נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם, כי תוספת היא בישראל לא תגורו מפני איש (דברים א יז), אל תכניס דבריך מפני איש (סנהדרין ו ב), וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו.¹⁴

רמב"ן שמות פרק יח

שוב ראיתי בילמדנו שונאי בצע, ששונאין ממון עצמן ואין צריך לומר ממון אחרים. יהיו אומרים אפילו שורף גדישי אפילו קוצץ נטיעותי כהוגן אני דנו. וזה ענין ששונאין ממון עצמן שאמר רבי אלעזר המודעי, שלא יחמלו על ממונם בענין הדין אם יבא להם הפסד ממנו. ומשה הזהירם עוד בזה לא תגורו מפני איש (דברים א יז).¹⁵

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כב הלכה א

שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע את דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה, אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם. שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר הדין. אבל משתשמע את דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה, אי אתה רשאי לומר: איני נזקק לכם, שנאמר: "לא תגורו מפני איש". שלא תאמר איש פלוני רשע הוא שמא יהרוג את בני, שמא ידליק את גדישי, שמא יקצץ נטיעותי.¹⁶ ואם היה ממונה לרבים חייב להזקק להם.¹⁷

מסכת סוטה דף מז עמוד ב

משרבו בעלי הנאה - נתעותו הדינין, ונתקלקלו המעשים, ואין נוח בעולם. משרבו רואי פנים בדין - בטל לא תגורו, ופסק לא תכירו, ופרקו עול שמים ונתנו עליהם עול בשר ודם.¹⁸

¹⁴ רמב"ן דן כאן במעשה הריגת אנשי שכס (פרשת דינה) ומתעמת עם דעתו של הרמב"ם המובאת בהלכות מלכים פרק ט הלכה יד, שאומר שאנשי שכס נתחייבו מיתה משום שלא קיימו את מצוות הדין שבני נח מצווים עליה: "ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו יהרג בסיף, ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכס הריגה, שהרי שכס גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו". רמב"ן חולק על דעה זו ואומר שדין מיתה בבני נח איננו על עצם הושבת הדיינים וקיום המשפט, אלא על עיוות הדין: "ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חברו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן". ובדיני ישראל אין הורגים דיינים על עיוות הדין ... אגב דיון זה, מביא רמב"ן את הירושלמי המצביע על הבדל נוסף בין דיני ישראל ודיני בני נח. דיון בן נח יכול להסתלק מהדין בכל נקודת זמן (ולכן גם פשיטא שלא יתחייב על כך מיתה. זה המשפט המסיים של רמב"ן בו הוא מתווכח עם הרמב"ם). דיון ישראלי, יכול להסתלק רק אם איננו שלם איתו. שים לב לשינוי הלשון של רמב"ן "שלם ממנו" במקום לשון חז"ל "להיכן הדין נוטה" שנראה שהוא מכסה את שני המקרים בהם הדין יכול לפרוש (ראה הערה 7 לעיל). אבל אם הוא רואה להיכן הדין נוטה ומסתמן שיש כאן אמת ברורה ובעל דין אחד צודק והשני לא, אחד אומר אמת והשני לא, אין הוא רשאי להסתלק מהדין בשל הציווי "לא תגורו מפני איש".

¹⁵ רמב"ן מקשר את התכונה הנדרשת מהדיין, להיות שונא בצע עם הציווי "לא תגורו". קישור זה מתבסס על דברי הספרי שראינו לעיל: "לא תגורו מפני איש, שמא תאמר, מתיירא אני מפלוני שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי וכו'". רמב"ן אמנם מצטט את מדרש ילמדנו-תנחומא, אבל ברור שזה מצדו מתבסס על הספרי שהוא קדום יותר. ראה דבריו שם שהוא דן בתכונת "שונא בצע" הנדרשת מהדיין עפ"י שמות פרק יח פסוק כא: "וְאֵתָהּ תִּחְזֹה מִכָּל הָעָם אֲנָשֵׁי חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֲנָשֵׁי אֲמַת שְׂנָאֵי בָּצַע". הוא מביא שם את שיטת רש"י ששונאי בצע הם מי "ששונאין את ממונם בדין, כההיא דאמרין (ב"ב נח ב) כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא ... ירצה לפרש שכל ממון שידעו בו שאדם יכול להוציאו מידם בדין ישנאו אותו ויחזירוהו מעצמם, ואפילו הוא שלהם באמת, כגון שקנה עבד שלא בעדים, וכיוצא בו". לאחר מכן הוא מביא את שיטת רבי יהושע במכילתא ששונאי בצע הם, כפשוטו, שונאי שוחד. אך הפירוש שרמב"ן מציע, בעקבות שיטת רבי אלעזר המודעי במכילתא (והספרי ילמדנו כאמור), הוא שהדיינים אינם נבהלים מאיבוד ממון ורכוש ולכן אי אפשר לאיים עליהם. ועכ"פ, נראה שהקישור שעושה רמב"ן בין שנאת בצע ולא תגורו הוא חידוש שלו.

¹⁶ ובספר המצוות מצווה רע"ו אומר הרמב"ם: "שהזהיר הדיין שלא לירא מאדם מזיק גוזם דובר עתק ולא יחתוך עליו הדין והאמת. אבל חייב הוא לחתוך את הדין ולא ישים לב למה שיקרה עליו מן ההיזק מאותו האיש. אמר יתעלה (דברים א) לא תגורו מפני איש. ולשון ספרי לא תגורו מפני איש שמא תאמר מתיירא אני מאיש פלוני שמא יהרגני או את בני שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי תלמוד לומר לא תגורו מפני איש". כאן מצטט הרמב"ם את לשון הספרי במדויק, בלי לציין שזה הספרי (הרמב"ם בד"כ אינו מביא את מקורותיו). ודווקא בספר המצוות בו מציין את "לשון הספרי", הוא מוסיף שמא יהרגני או את בני. יש עולם תחתון שמאיים על משפחות השופטים ויש שאינם מהססים לפגוע אפילו בשופטים עצמם.

¹⁷ אחר שסטינו לפרשנות המקרא, לרמב"ן, אנו חוזרים לעיקר הדין כפי שסוכם ביד החזקה ובלשון הזהב של הרמב"ם (ובספר המצוות שראינו בהערה הקודמת). ראה הסיומת של הרמב"ם המבחינה בין בית דין ממונה לרבים (ראה גם הביטוי בית דין קבוע שנכנס להלכה מתקופת הגאונים והלאה ואיננו בחז"ל) ובין בית דין לשעה אד-הוק ("זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד", סנהדרין פרק ג משנה א). אבל ההבדל, עפ"י הרמב"ם, הוא רק לעניין לא תגורו של תחילת הדין. לגבי הלא תגורו של פסק הדין: "מתיירא אני מאיש פלוני שמא יהרגני או את בני שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי", נראה שגם דיון אד-הוק מחויב בו. אם נדקדק בדברי רמב"ן לעיל, בקשר בין שנאת בצע ולא תגורו, שים לב שהוא משמיט את עניין סכנת איבוד נפש ומדבר רק על איבוד ממון. האם דקדוק זה משמעותי? האם רמב"ן סבור שאין הדיין מחויב עד כדי כך להסתכן (בפרט דיון שאיננו ממונה וקבוע ואין לו הגנה מהשלטונות, ראה שוב לעיל מינוי הדיינים ע"י יהושפט), או שמא רמב"ן מדבר שם בעניין שונא בצע ולכן מתעלם מכל מה שאיננו ממון.

¹⁸ ראה בגמרא שם שמתארת את הידרדרות הדורות, מעין מה שראינו במסכת שבת לג שהבאנו בדף פרשת מסעי בדברינו על [חנפות הארץ](#). והכל מבוסס שם על עניין סוטה ועל דברי התוספתא והמשנה שם: "משרבו המנאפין פסקו מי מרים לפי שאין מי מרים באין אלא על הספק עכשיו כבר רבו הרואין בגלוי. משרבו בעלי הנאה, בא חרון אף לעולם ובטל כבוד תורה. משרבו לוחשי לחישות

סנהדרין צח ע"א

אמר עולא: אין ירושלים נפדית אלא בצדקה, שנאמר: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (ישעיהו א כז).¹⁹

שבת שלום

שנזכה לראות בנחמת ציון ובנין ירושלים

מחלקי המים

בבית דין, נתעוותו המעשים ונתקלקלו הדינים ופסקה השכינה מישראל. משרבו רואין לפנים, בטל לא תכירו פנים במשפט ופסק לא תגורו מפני איש ופרקו מהן עול שמים והמליכו עליהם עול בשר ודם. משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים, רבה שוחד והוטה משפט והיו לאחור ולא לפנים ועליהם נאמר כעל בני שמואל: ולא הלכו בניו בדרכיו וגו' וכי לקחו שוחד ומשפט הטו". אלה הדברים, אכן מתאימים לאווירת ימי בין המצרים ותשעת הימים בהם אנו עומדים.

¹⁹ ובשמות רבה ל כג: "אמר להם משה לישראל: הרי נתן לכם הקב"ה את תורתו. אם אין אתם עושין את הדינים נוטל תורתו מכם. למה? שלא נתן לכם התורה אלא על מנת שתעשו את הדינים, שנאמר: ועוז מלך משפט אהב. ואם עשיתם את הדינים, עתיד הקב"ה להחזיר לכם בתי דינים שלכם, שנאמר: (ישעיה א) ואשיבה שופטיך כבראשונה. מה כתיב אחריו? ציון במשפט תפדה". הצעד הראשון של החזרת המשפט, יבוא מעם ישראל ולא "מלמעלה" ובניגוד מה לפשט הפסוק בישעיהו. "פתחו לי פתח כחודה של מחט" (שיר השירים רבה ה ב).